

Challenges of More Institutionalization of State Power in Family Cultural Policies in Iran

Nasir Ebadpour*

PhD, Department of Political Science,
Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Abstract

The victory of the revolution led to the emergence and redefinition of religious values and concepts, and the intensity of its impact on the cultural aspects and the value developments of the concept of policy-making was more and more influenced by the value and ideological aspects. In the Islamic Republic of Iran, due to the nature of the Islamic revolution, which is mainly cultural, cultural policies have been formed within the framework of Islamic laws, Shari'a and the constitution. Cultural policymaking is a manifestation of the government's political power, which, if institutionalized, can be considered an important indicator in political development.

Since the beginning of history, the family has been the main social institution, the foundation of societies and the origin of cultures, civilizations and the history of human. The family has a high position in the system of the Islamic Republic and the official policies of the country. The Islamic Republic of Iran looks at the family as a means of honoring and respecting the human position. Paying attention to the many functions of the family has caused the family to be recognized as one of the most basic social pillars, and this issue has also caused the constitution to pay attention to this important issue in its tenth principle and stipulates: "Since the single family It is the foundation of Islamic society, all related laws and regulations and planning should be aimed at facilitating the formation of a family, protecting its sanctity and establishing family relationships based on Islamic law and ethics.

The main question of the current research is as below:

what effect did parallel institutions in the field of culture have on the realization of cultural policies in the field of family in the Islamic Republic of Iran? The hypothesis of this research is based on the fact which parallel work of cultural institutions in the field of family has led to the ineffectiveness of the actions of these institutions and caused the cultural policies of the Islamic Republic to be not very successful in this field and the problems related to the issue of the family in the last three decades are currently is an increase.

The method of collecting the necessary data to conduct such a research has been the "documentary method", in the framework of which a collection of experiences related to the forty-year "controversies" over the "process of

* Corresponding Author: nasir.ebadpour@gmail.com

How to Cite: Ebadpour, N. (2023). Challenges of More Institutionalization of State Power in Family Cultural Policies in Iran. *State Studies*, 9(35), 37-74. doi: 10.22054/tssq.2023.71684.1372

exercising power" in the Islamic Republic of Iran, focusing on the cultural policies of the family area, is recognized and collected. These experiences are presented directly or indirectly in the form of a series of books, articles, reports, notes and interviews. This research was conducted in the "interpretative" paradigm and in the "qualitative method". The method of data analysis in this research is done using correlation. This type of research seeks to know the existence of a relationship between variables. It is not necessarily a cause and effect relationship. In this research, the positive and negative correlation between the two variables of cultural institutions and the exercise of power in the political development of the Islamic Republic of Iran is studied.

This article does not have a theoretical framework and instead a conceptual framework has been used. This research has tried to use the method of solidarity and institutionalism approach to the concept of political development and with regard to the correlation between parallel cultural institutions and the cultural policies of the family in the Islamic Republic of Iran, the degree of success in exercising government power and its impact on political development in this system. Review. In this article, the theoretical model of "Papitz" "Political Power Exercise Index" has been specifically considered in explaining the challenges of more institutionalization of power and political development in Iran, which is a proposal to understand and make the whole meaningful in the transformation of the exercise of institutionalized political power, formalization. Or, as Papitz says, it is the formalization of the exercise of power.

Public policymaking is the manifestation of the will of the government in the field of action. Policy-making in the field of culture is considered one of the most important areas of exercising political power and an indicator of political development. And considering that culture is one of the main components of sustainable development; Policy-making, in which the ability to implement these policies in order to achieve the defined goals, plays an important role in the success of public policies of governments. Culture is one of the most important areas of policymaking, because culture is one of the main components of sustainable development. The studies conducted on the success rate of cultural policies announced in the field of the family during the last two decades clearly show that the implementation of these policies is facing serious challenges and The result of the evaluation of process of family evolution is far from the desired path in these policies. Examining the indicators extracted from the aforementioned policies and evaluating them in Iranian society can draw a better perspective of the degree of realization of the goals of this cultural policy.

The conflict between the roles of different cultural institutions in the government and outside it is one of the most important disputes that have been discussed since the first days of the victory of the Islamic Revolution until today. The performance of institutions outside the executive branch has led to the weakness and fragmentation of the country's executive branch due to the overlap of their duties with other institutions of the country, and sometimes it has been accompanied by direct and indirect protests from political and

executive authorities. The connection of these institutions with the ideals of the Islamic Revolution has sometimes led them to functions outside of the legal and executive procedures of the country and has become the basis for the dissatisfaction of the executive bodies with the performance of these institutions. At the same time, the executive power of some of these institutions is sometimes wider than the power of the government and outside the supervision of the monitoring devices and elected institutions such as the Islamic Council, which is in conflict with the democratic exercise of political power as an important indicator of political development.

In addition to role conflicts, the emergence of "parallel roles" among cultural institutions is one of the main executive problems of the country. The functioning of parallel institutions, the multiplicity of cultural institutions and the overlapping of their duties have often led to conflicts and differences between these institutions, and this has increased the cost of running the country and reduced the accountability of various institutions regarding their functioning, which can be summarized in a final summary. He acknowledged that the result of such a process, in the terms of conceptual framework as well as analytical models of the current article, is considered to reduce and weakness of political development. Many cultural institutions have been established in the country during the years after the revolution, and in some cases parallel work can be seen in the duties of these institutions. This parallelism is due to the lack of attention to the country's general policies and vision, the imprecise explanation of the duties of cultural institutions, the frequent replacement of officials, and the creation of institutions based on fleeting needs.

Examining the state of implementation of cultural policies in the field of the family, which has been considered in this research as a special indicator for measuring the success rate of cultural institutions in the Islamic Republic, shows well that according to the cultural state of the country during the last three decades in the field of family such as the decline of the sanctity of the family institution, facilitating divorce and reducing the desire for marriage, the spread of new patterns of choosing a spouse, reducing the generality of marriage and increasing the age of marriage, increasing sexual relations outside of marriage and reducing the desire to have children and making family; It has shown the low efficiency of cultural institutions in this area.

Keywords: Political Development, Exercise of Power, Cultural Politics, Cultural institutions, Family.

چالش‌های نهاده‌تر شدن اعمال قدرت دولت در سیاست‌های فرهنگی حوزه خانواده در ایران

نصیر عبادپور* دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی چالش‌های نهاده‌تر شدن اعمال قدرت دولت در سیاست‌های فرهنگی حوزه خانواده در جمهوری اسلامی ایران و نقش نهادهای فرهنگی و عملکرد آن‌ها در این حوزه است. مسئله اصلی این است که چرا با وجود اهمیت نهاد خانواده در باورهای مذهبی و سنت‌های ایرانی و همچنین سیاست‌گذاری فرهنگی دولت در این خصوص با افزایش چالش‌های این حوزه و تضعیف این نهاد در جامعه ایران طی دهه‌های اخیر مواجه هستیم. در این پژوهش تلاش شده است تا با استفاده از روش همبستگی و رویکرد نهادگرایی به مفهوم توسعه سیاسی و با توجه به همبستگی دو متغیر «نهادهای موازی فرهنگی» و «سیاست‌های فرهنگی» حوزه خانواده در جمهوری اسلامی ایران، میزان موفقیت اعمال قدرت دولت و تأثیر آن بر توسعه سیاسی در این نظام بررسی شود. یافته‌های این پژوهش به ما نشان می‌دهد که نهادهای موازی در حوزه فرهنگی نه تنها در تحقق سیاست‌های فرهنگی در حوزه خانواده با موفقیت عمل نکرده‌اند، بلکه شاخص‌های این حوزه نشان از افزایش چالش‌هایی نظیر افول قداست نهاد خانواده، تسهیل طلاق و کاهش تمایل به ازدواج، رواج الگوهای جدید همسرگزینی، کاهش عمومیت ازدواج، افزایش سن ازدواج، افزایش روابط جنسی خارج از ازدواج و کاهش تمایل به فرزندآوری طی سه دهه اخیر دارد.

واژگان کلیدی: توسعه سیاسی، اعمال قدرت، سیاست‌گذاری فرهنگی، نهادهای فرهنگی، خانواده.

مقدمه

انقلاب اسلامی با تحولات عمده‌ای در ساختار سیاسی ایران همراه شد و زمینه انحلال برخی نهادهای سیاسی و همچنین تغییر ماهیت و تأسیس برخی نهادهای دیگر را فراهم ساخت. با پیروزی انقلاب و ظهور و بازتعریف ارزش‌ها و مفاهیم دینی و شدت تأثیر آن بر جنبه‌های فرهنگی و تحولات ارزشی، مفهوم سیاست‌گذاری بیش‌ازپیش تحت تأثیر جنبه‌های ارزشی و ایدئولوژیکی قرار گرفت. در جمهوری اسلامی ایران با توجه به ماهیت انقلاب اسلامی که عمدتاً فرهنگی است، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی در چارچوب احکام اسلامی و قانون اساسی شکل گرفته است. سیاست‌گذاری فرهنگی تجلی اعمال قدرت سیاسی دولت است که در صورت نهادینه‌شده آن می‌تواند شاخص مهم در توسعه سیاسی محسوب شود. خانواده از ابتدای تاریخ تاکنون، به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زیربنای جوامع و خاستگاه فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و تاریخ بشر بوده است. خانواده در نظام جمهوری اسلامی و سیاست‌های رسمی کشور از جایگاه بالایی برخوردار است. جمهوری اسلامی ایران به خانواده به‌عنوان وسیله‌ای برای تکریم و تعظیم جایگاه انسان می‌نگرد. توجه به کارکردهای عدیده خانواده موجب شده است که خانواده به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین ارکان اجتماعی شناخته شود و همین مسئله نیز باعث شده است که قانون اساسی در دهمین اصل خود به این مسئله مهم توجه نماید و مقرر دارد: «از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد». سیاست‌گذاری فرهنگی دولت در حوزه خانواده را باید یکی از مهم‌ترین جلوه‌های اعمال قدرت سیاسی در راستای تحقق اراده عمومی و حل مشکلات اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی ایران قلمداد کرد. اگرچه انتظار نمی‌رود که دولت‌ها بتوانند به‌تنهایی و یک‌شبه گره درهم‌پیچیده مسائل اجتماعی را باز کنند، اما به خاطر موقعیت برتر دولت در هر جامعه و نیز به دلیل فراتر بودن ابعاد مسائل اجتماعی از حوزه اراده و اختیار شخصی، انتظار می‌رود که دولت‌ها با در اختیار داشتن اقتدار و منابع لازم، حق مدیریت و تنظیم امور جامعه را برای

مرتفع ساختن یا تخفیف مسائل و مشکلات اجتماعی و به خصوص آن‌هایی که بر زندگی خانوادگی تأثیر فوری‌تری دارند را داشته و به تدوین و اجرای برنامه‌های مناسب اقدام کنند. تنها در این صورت است که می‌توان از خانواده انتظار جامعه‌پذیری صحیح سیاسی و انتقال صحیح نقش قدرت به افراد درونش را داشت و در واقع کارکرد تربیتی مناسب و انسجام‌بخشی را انجام دهد (آزاد ارمکی، ۱۳۹۳: ۶۷). سیاست‌گذاری برای تقویت جایگاه خانواده در ایران امری ضروری محسوب می‌شود؛ ابزارهای مختلفی برای تحقق سیاست‌ها موردنیاز است؛ اما با توجه به اهمیت آموزه‌های دینی در مورد خانواده در سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ابزار سیاستی نخست فرهنگ‌سازی و پرداختن به مباحث اخلاقی و اشاعه دستورات اخلاقی است. در شرایط کنونی، نهادهای مختلفی متولی موضوع خانواده در همه بخش‌های گوناگون هستند؛ اما همچون جزیره‌های جدا از یکدیگر فعالیت می‌کنند و به‌جای همیاری و همکاری به موازی‌کاری اقدام می‌کنند و آنچه در این میان متضرر می‌شود، نهاد خانواده است که در معرض هجوم الگوهای غربی و رواج سبک زندگی مدرن و فردگرایانه قرار دارد. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که نهادهای موازی در حوزه فرهنگ چه تأثیری در تحقق سیاست‌های فرهنگی حوزه خانواده در جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ فرضیه پژوهش بر این اساس مطرح شده است که موازی‌کاری نهادهای فرهنگی در حوزه خانواده منجر به کم‌اثر شدن اقدامات این نهادها شده و باعث شده سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی در این حوزه با موفقیت چندانی همراه نباشد و مشکلات مرتبط با موضوع خانواده در سه دهه اخیر در حال افزایش بوده است.

روش‌شناسی

روش گردآوری داده‌های لازم برای انجام چنین پژوهشی، «روش اسنادی» بوده است که در چارچوب آن مجموعه‌ای از تجارب مرتبط با «مناقشات» چهل‌ساله بر سر «فرایند اعمال قدرت» در جمهوری اسلامی ایران با محوریت سیاست‌های فرهنگی حوزه خانواده بازنشاسی و گردآوری شده است. این تجارب به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم در قالب مجموعه‌ای از کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها، یادداشت‌ها و مصاحبه‌ها ارائه شده است. بنابراین، داده‌های لازم

برای پاسخ به پرسش اصلی فوق را از تعدادی اسناد گردآوری کرده‌ایم که از تاریخ ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۱ تولید شده است. لذا مجموعه‌ای از کتب و مقالات علمی-پژوهشی، ترکیب اسناد شناسایی شده برای گردآوری داده‌ها را تشکیل می‌دهد. این پژوهش در پارادایم «تفسیرگرایی» و به «شیوه کیفی» صورت گرفته است. شیوه کیفی در پژوهش یک حوزه بین‌رشته‌ای، فرا رشته‌ای و گاه ضد رشته‌ای است که انسان‌گرایی را با علوم طبیعی و انسانی پیوند می‌دهد (Denzin and Lincoln, 2011:10). در پژوهش‌های کیفی محقق در جستجوی کشف لایه‌های عمیقی از معنا و مفاهیم آن گونه که توسط افراد مورد مطالعه تجربه و تفسیر می‌شود، دست به کنکاش و بررسی می‌زند. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش با استفاده از همبستگی انجام می‌شود. این نوع تحقیقات به دنبال اطلاع از وجود رابطه بین متغیرهاست. نه لزوماً رابطه علت و معلولی. محقق به دنبال آن است. همبستگی بین دو متغیر نیز به دو صورت است، یا همبستگی مثبت است یا منفی. همبستگی مثبت عبارت است از جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر همسو باشد. همبستگی منفی آن است که جهت تغییرات یک متغیر با جهت تغییرات متغیر دیگر همسو نباشد. در این پژوهش همبستگی مثبت و منفی میان دو متغیر نهادهای فرهنگی با اعمال قدرت در توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

نقش نهادها و اعمال قدرت در توسعه سیاسی (چارچوب مفهومی)

مقاله حاضر چارچوب نظری ندارد و بجای آن از چارچوب مفهومی استفاده شده است. و با توجه به اینکه روش مقاله روش کیفی است، از چارچوب مفهومی جهت تبیین موضوع یعنی نهادهای همسو و چالش‌های نهادینه‌تر شدن اعمال قدرت در جمهوری اسلامی ایران بهره‌گیری شده است. توسعه سیاسی یکی از مهم‌ترین ابعاد «توسعه» است که توجه به آن می‌تواند زمینه‌ساز گسترش سایر ابعاد توسعه در کشورهای در حال توسعه باشد. اما بی‌شک این مفهوم هم از زوایای مختلف قابل بررسی است و می‌توان آن را با مؤلفه‌های مختلف نظیر فرهنگ سیاسی، ساختار اجتماعی، مناسبات اقتصادی و... مرتبط دانست و با استفاده از رویکردها و نظریه‌های مختلفی مورد بررسی قرار داد. یکی از مؤلفه‌های مؤثر در فرایند توسعه

سیاسی «نهادهای سیاسی» هستند. رویکرد «نهاد گرایانه» هم یکی از مهم‌ترین و پرتعدادترین رویکردهایی است که در مطالعات توسعه سیاسی مورد توجه پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه سیاست و جامعه‌شناسی سیاسی بوده است. بررسی مبانی نظری توسعه سیاسی از منظر نهادگرایی می‌تواند ابزار مؤثری برای شناخت و تحلیل وضعیت توسعه سیاسی و موانع تحقق آن در کشورهای در حال توسعه نظیر جمهوری اسلامی ایران باشد.

نظریه‌پردازانی مانند «لیپست»، «هانتینگتون»، «دانیل لرنر» و «رابرت دال» از رویکرد نوسازی سعی کرده‌اند به تشریح رابطه بین مدرنیسم و دموکراسی بپردازند. دیدگاه «گابریل آلموند» یکی از مهم‌ترین نظریات توسعه سیاسی تلقی می‌شود. آلموند، نظریه‌ای را برحسب «قابلیت عملکرد سیستم‌های سیاسی» مطرح کرد که طبق آن، سیستم‌های سیاسی پس از کسب قابلیت‌های جدید در ارتباط با محیط اجتماعی و بین‌المللی خود، تغییر و توسعه پیدا می‌کنند. بر این اساس، معیار نیل به «توسعه سیاسی» عبارت است از کسب قابلیت‌های جدید در معنای تخصصی شدن ساختار نقش‌ها و متنوع شدن جهت‌گیری‌ها که مشترکاً امکان پاسخگویی کارآمد و نسبتاً مستقل سیستم‌های سیاسی به طیف جدید مشکلات را فراهم می‌آورند (Verba & Almond, 1990). توسعه سیاسی افزایش ظرفیت نظام در پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های مردم، تنوع ساختاری، تخصصی شدن ساختارها و هم‌چنین افزایش مشارکت سیاسی است (Pye, 1965:58).

نظریه‌های توسعه گرایانه اما در دهه‌های بعد با افول مواجه شده و منتقدینی همچون ساموئل هانتینگتون از درون همین جریانات انتقادات ساختارشکنانه‌ای از رویکرد توسعه‌گرا را منتشر کردند. این دیدگاه که مدرنیزاسیون اقتصادی و اجتماعی با توسعه سیاسی دست در دست هم داشته و متقابلاً یکدیگر را بازتولید می‌کنند، به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مفروضات مطرح در نظریه‌های کلاسیک توسعه سیاسی، در آثار هانتینگتون مورد چالش و تردید جدی قرار گرفت (wiarda, 1989:67).

هانتینگتون اعتقاد دارد که اگر یک جامعه بخواهد به «اجتماع سیاسی» تبدیل شده و به «توسعه سیاسی» دست یابد، باید قدرت هر گروهی از طریق نهادهای سیاسی اعمال شود. بر این اساس، او آن دسته از نظام‌های سیاسی را توسعه‌یافته تلقی می‌کند که نهادهای پایدار،

جافتاده، پیچیده، مستقل و منسجمی داشته باشند (هانتینگتون، ۱۳۷۵: ۱۹). به نظر هانتینگتون، نهادینه شدن یک نظام مستلزم رسیدن به سطوح عالی تطبیق، پیچیدگی، استقلال و پیوستگی از طریق سازمان‌ها و آئین‌های متشکله آن نظام است. از این رو توسعه سیاسی بسته به اعتلا و تقویت هر یک از این کیفیات است. نوسازی سیاسی به تمایز کارکردهای سیاسی نوین و رشد ساختارهای مختص انجام دادن این کارکردها نیاز دارد. صلاحیت‌های خاص همچون حوزه فنی، نظامی، اداری و علمی باید از قلمرو سیاسی جدا شوند و ارگان‌های مستقل و تخصصی با سلسله‌مراتب خاص عهده‌دار وظایف سیاسی شوند. سلسله‌مراتب اداری باید هرچه کامل‌تر، پیچیده‌تر و منضبط‌تر شود. سمت‌ها و قدرت‌ها باید هرچه بیشتر بر پایه دستاورد و هرچه کمتر بر اساس انتصاب واگذار شوند (هانتینگتون، ۱۳۷۵: ۱۸۰-۱۶۲).

قوانین و شیوه‌ها، نهادهای سیاسی و حقوق و وظایف اساسی را تعریف کرده، شکل داده و تنظیم می‌کنند که در نتیجه آن مزایا و فرصت‌های زندگی در جامعه تخصیص داده می‌شود و قدرت را هم برای حل مسائل و اختلافات ایجاد می‌کند. نهادها انعطاف‌پذیری و تنوع در روابط اجتماعی را کاهش می‌دهند و امکان دستیابی به منافع شخصی و سوءاستفاده از قدرت را در برابر منافع عمومی محدود می‌کنند (Weber 1978: 40-43).

نظریه «جانفرانکو پوجی» هم در این پژوهش مورد توجه بوده، به طوری که شاخص‌های اصلی توسعه سیاسی از این نظریه طرح شده است. به زعم وی دولت به مثابه نوعی نهاد، برای تأمین هدفی تأسیس شده است که همان ایجاد و حفظ نظم عمومی است. دولت نهادی است که می‌خواهد از طریق تدوین و اعمال قدرت، نظم اجتماعی را برقرار کند. مردم هم فلسفه تشکیل دولت را ایجاد نظم می‌دانند؛ به همین دلیل هم نهاد دولت را مشروع می‌دانند (Poggi, 1990: 11). پوجی این امر را نتیجه پیروزی نظام دیوانسالار در دولت مطلقه می‌داند. در الگوی نظری دولت مطلقه پوجی، هدف دولت‌های مطلقه، برقراری نظم و قانون از طریق تدوین قوانین موضوعه و اعمال آن توسط دیوان‌سالاری وابسته به آن‌ها است (پوجی، ۱۳۸۰: ۱۹۰).

حقوقی شدن امر سیاسی یا قانونی شدن اعمال قدرت سیاسی در جوامع مدرن اروپایی پرشتاب‌تر و فراگیرتر از جوامع دیگر بود. در این فرایند دولت‌های مدرن حقوق را به نوعی

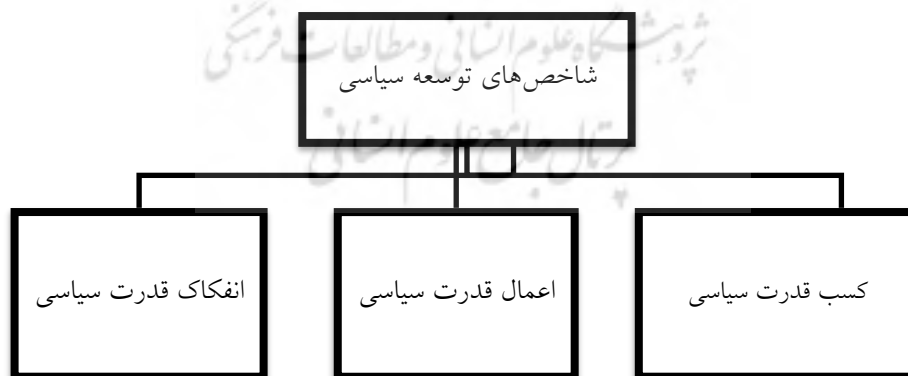
دولتی کردند؛ یعنی به تدریج دولت به تنها منبع وضع قوانین تبدیل شد (Poggi,2007:6). پوجی در این راستا و در عمل دولت و جامعه مدرن در دوره جدید را باریشه و علت اختلاف در اصول نهادی، به گونه‌ای ذاتی با یکدیگر سازگار و الزاماً مکمل یکدیگر می‌داند. از سوی دیگر، دولت باید به ابزار جامعه تبدیل شود نه برعکس آن، یعنی دولت می‌تواند ابزار جامعه باشد و بر آن حکومت هم بکند. درحالی که قدرت انقلابی جامعه را ابزاری در دست قدرت دولتی می‌کند و اراده سیاسی را بر مطالبات اجتماعی تحمیل می‌کند.

پوجی جامعه مدنی را هم دارای ظرفیت تولید قدرت می‌داند و معتقد است جامعه مدنی مجموعه‌ای از فرایندها و ساختارهاست که ماهیتاً سیاسی نیستند و دولت نه فقط استقلال آن‌ها را به رسمیت می‌شناسد، بلکه می‌پذیرد که از لحاظ سیاسی هم باید محافظت شوند، حتی اگر پویایی و ارتقای آن‌ها اشکال دیگری از قدرت اجتماعی و یا متفاوت با قدرت سیاسی را تولید کند که همان قدرت اقتصادی و ایدئولوژیک است (Poggi,2006:607). پوجی معتقد است که نهادینه شدن قدرت سیاسی در قالب دولت، دربرگیرنده سه وجه «انفکاک قدرت سیاسی»، «غیرشخصی شدن قدرت سیاسی»، و «قانونمند شدن قدرت سیاسی» است. یکی از ویژگی‌های مشخص دولت‌های کاملاً مدرن، سطح پایین «قدرت استبدادی» است. نوع و میزان قدرت دولت (غلبه قدرت استبدادی بر قدرت اجرایی) یکی از علل موجه شکاف دولت و جامعه است. منظور از قدرت استبدادی این است که رهبران حکومتی بتوانند به صورت دلبخواهانه افراد و گروه‌ها را در کل جامعه مورد تشویق و تنبیه قرار دهند.

قدرت استبدادی محدودیت و مانعی برای دامنه و کارایی کنش‌های اجرایی و امنیت و ضمانت کنش‌های فردی در مقابل کنش‌های دولت است. شکل‌گیری و تحول دولت برجسته‌ترین نمود فرایند نهادینه شدن قدرت سیاسی در جامعه است (Poggi,2014:54-55). درواقع رژیم‌های دیکتاتور و سنتی از مقادیر زیادی قدرت استبدادی برخوردارند و فاقد یک قدرت زیربنایی برای تغییر شکل دادن جامعه و استخراج منابع گسترده هستند؛ چنین رژیم‌هایی اغلب متکی به نمایش قدرت استبدادی خود برای ترساندن مخالفان هستند و سعی می‌کنند از این طریق وفاداری توده و نخبگان را کسب کنند.

الگوی پوجی با الهام از نظریه‌های «هنریش پاپیتز» نظریه پرداز آلمانی، درباره رابطه قدرت با توسعه سیاسی مطرح شده است. به زعم پاپیتز توسعه سیاسی با نهادینه‌سازی قدرت سیاسی ممکن می‌شود و اگر ما نهادینه‌سازی را به عنوان افزایش غیرشخصی شدن، افزایش رسمی سازی و افزایش انفکاک، در نظر بگیریم، این فرآیند را می‌توان از طریق یک مدل توسعه در مراحل متوالی توصیف کرد (Popitz, 2017: 168). مدل مورد نظر که از نظریه «هنریش پاپیتز» استفاده شده بر شاخص‌های مهمی نظیر «نحوه کسب قدرت سیاسی»، «نحوه اعمال قدرت سیاسی» و «نحوه انفکاک قدرت سیاسی» تمرکز دارد.

در این مقاله هم به طور اختصاصی از الگوی نظری «پاپیتز»، «شاخص اعمال قدرت سیاسی» در تبیین چالش‌های نهادینه‌تر شدن قدرت و توسعه سیاسی در ایران بهره گرفته شده است که پیشنهادی برای فهم و معنادار کردن کلیت تحول اعمال قدرت سیاسی نهادینه و رسمی شدن یا به قول پاپیتز فرمال شدن اعمال قدرت است. پاپیتز یک الگوی چهارگانه از قدرت ارائه می‌دهد که بر اساس آن قدرت شامل «قدرت عملکرد»، «قدرت ابزاری»، «قدرت اقتدار» و «قدرت قانون‌گذاری» است. بر اساس نظر وی قدرت عملکرد، توانایی پیشبرد اهداف، قدرت ابزاری توانایی مجازات یا پاداش، قدرت اقتدار توانایی تسلط درونی بر رفتارهای افراد و قدرت قانون‌گذاری توانایی تأثیر بر واقعیت‌های عینی اجتماعی مانند تسخیر و تسویه زمین، املاک و کنترل منابع و وسایل تولید است (Popitz, 2017).

هرچه میزان توان و ظرفیت دولت (دولتمندی) بالا باشد، امکان شکل‌گیری یک دولت قوی و پویا بیشتر می‌شود و از این طریق امکان پل‌زنی بین دولت و جامعه افزایش می‌یابد. توان و ظرفیت اجرایی دولت نقش مهمی در نهادینه شدن مکانیسم‌های دموکراتیک اعمال قدرت دارد. بدین ترتیب مضامین مرتبط با شاخص اعمال قدرت سیاسی به شرح نمودار ذیل قابل ترسیم است:

سیاست‌گذاری فرهنگی و اعمال قدرت در حوزه خانواده

سیاست‌گذاری عمومی تجلی اراده حکومت در عرصه عمل است. سیاست‌گذاری عرصه فرهنگ از مهم‌ترین حوزه‌های اعمال قدرت سیاسی و شاخصه توسعه سیاسی تلقی می‌شود. و با توجه به اینکه فرهنگ یکی از مؤلفه اصلی توسعه پایدار است؛ سیاست‌گذاری در آن و توانایی اجرای این سیاست‌ها در راستای تحقق اهداف تعریف‌شده، نقش مهمی در موفقیت سیاست‌های عمومی دولت‌ها دارد. از جمله عرصه‌های مهم سیاست‌گذاری عرصه فرهنگ است، چراکه فرهنگ یکی از مؤلفه اصلی توسعه پایدار است. لذا ضروری است هم‌زمان با سیاست‌گذاری در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، عرصه فرهنگ نیز موردنظر سیاست‌گذاران قرار گیرد. سیاست‌گذاری فرهنگی به اراده دولت در ایجاد یا تحکیم و یا تغییر مقررات و تنظیمات در عرصه فرهنگ معطوف است که چنین اراده‌ای می‌تواند سلبی یا ایجابی باشد (وحید، ۱۳۸۶: ۲۲۸).

سیاست‌گذاری فرهنگی عبارت است از تعیین خط و مشی‌ها و راهبردهای کلان فرهنگی برای رسیدن به اهداف همکاری‌های فرهنگی، مشارکت فرهنگی، میراث فرهنگی و هویت

فرهنگی که یونسکو با ارائه مفهوم توسعه فرهنگی آن را برای اولین بار مطرح کرد (همايون و جعفری، ۱۳۸۷: ۱۵). سیاست‌گذاری شامل یک رویکرد مفهومی به مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی که در زمره مفاهیم در حال تغییر فرهنگ و طراحی راهبردهای عملی در ارتباط با منابع و مبانی و همچنین مشکلات برخاسته از فرهنگ و توسعه در بسترهای گوناگون قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری فرهنگی درباره سیستم‌ها، فرایندها، تبلیغ و تشویق مشارکت مردم در زندگی فرهنگی است (تاجیک، ۱۳۷۹: ۱۱۵).

جایگزین‌ها و فرمول‌بندی راه‌حل‌های خلاقانه برای چالش‌های توسعه نهادهای فرهنگی و اولین اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۱ است. هدف تدوین‌کنندگان این اصول سیاست فرهنگی از بالا به پایین و نگاه دولتی به تمامی عرصه‌های فرهنگی کشور است. حتی آن بخش‌هایی که مربوط به بخش‌های خصوصی است نیز به شدت وابسته به دولت است. با مروری به نگرش دولت ایران در سه دوره قاجاریه، پهلوی و جمهوری اسلامی می‌توان دریافت که دولت به‌طور فزاینده‌ای به دخالت در فرهنگ و متعاقب آن کنترل انسان‌ها از طریق فرهنگ روی آورده است (سیف‌زاده، ۱۳۸۲: ۶۸).

نهاد خانواده از جایگاه ممتازی در سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی برخوردار است. منشأ سیاست‌های حوزه خانواده نیز سنت‌های دینی و شرعی است که در آن‌ها تشکیل خانواده به‌عنوان امری بنیادی مورد تأکید قرار گرفته و کارکردهای متنوعی برای آن برشمرده شده است؛ از جمله تأمین آرامش روانی همسران، ارضای نیازهای عاطفی، ارضای نیازهای جنسی، تداوم نسل، گسترش فرهنگ دینی و پیشگیری از انحرافات دینی بخشی از این کارکردها به شمار می‌روند (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۳۰). با توجه به آسیب‌هایی که در حوزه نهاد خانواده در حال شکل‌گیری بود شورای اجتماعی زنان به‌عنوان نهاد متولی این امر در جلسه شماره ۴۸۰، مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۲۵ سندی با عنوان «سیاست‌های تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده در نظام اسلامی» را پیشنهاد و شورای عالی انقلاب فرهنگی در مصوب پانصد و شصت و چهارمین جلسه مورخ ۱۳۸۴/۰۴/۰۷ آن را تصویب کرد. اهداف سند مذکور به شرح ذیل ارائه شده است.

جدول اهداف سند «سیاست‌های تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده در نظام اسلامی» و ضروریات ضمنی سیاست‌گذاری (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۳۱)

ردیف	هدف از سیاست‌گذاری	ضرورت سیاست‌گذاری
۱	تحقق دیدگاه اسلام در خصوص اهمیت جایگاه، منزلت و کارکردهای خانواده در نظام اسلامی	اسلامی کردن خانواده
۲	حمایت از تشکیل، تحکیم و تعالی نهاد خانواده و پیشگیری از انحلال و فروپاشی آن.	بروز زمینه‌های تهدیدکننده خانواده
۳	ارتقاء سطح فرهنگی اعضای خانواده به منظور ایفای نقش اساسی آن در فرهنگ‌سازی و اصلاح جامعه	تغییر در ارزش‌های خانواده
۴	سامان‌دهی سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، قوانین و برنامه‌های کشور در جهت تشکیل، حفظ و استحکام نهاد مقدس خانواده.	کاهش اقبال به تشکیل خانواده
۵	اصلاح نگرش عمومی جامعه و زدودن باورهای غلط نسبت به حقوق و وظایف اعضای خانواده.	بروز تغییرات ساختی کارکردی
۶	گسترش و تعمیق فرهنگ اصیل اسلامی در خانواده جهت تربیت نسل سالم، بایمان، مسئول و مؤثر در رشد خود، خانواده و جامعه.	خطر شکاف بین نسل‌ها
۷	ایمن‌سازی خانواده از آسیب و بحران‌های اجتماعی و حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده.	گسترش آسیب‌های خانواده

بررسی سیاست‌های ابلاغی فوق در حوزه خانواده به‌خوبی شاخص‌های قابل‌مطالعه در این حوزه را مشخص کرده است. ویژگی‌های خانواده مطلوب در اسناد و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی فوق را می‌توان در شاخص‌های زیر خلاصه کرد:

- ۱- تأکید بر قداست نهاد خانواده و تلاش برای حفظ و تحکیم آن
- ۲- تسهیل ازدواج جوانان و کاهش آمار طلاق
- ۳- الگوی همسرگزینی مبتنی بر محوریت و موافقت والدین
- ۴- عمومیت ازدواج و پایین بودن سن ازدواج

- ۵- ممنوعیت روابط جنسی خارج از ازدواج و گسترش فرهنگ عفاف
۶- اهمیت فرزند آوری

چالش‌های سیاست‌های فرهنگی خانواده در ایران

بررسی‌های انجام‌شده در خصوص میزان موفقیت سیاست‌های فرهنگی ابلاغ‌شده در حوزه خانواده طی دو دهه اخیر به خوبی نشان می‌دهد که اجرای این سیاست‌ها با چالش‌های جدی مواجه بوده و در نتیجه ارزیابی روند تحولات خانواده با مسیر موردنظر در این سیاست‌ها فاصله زیادی دارد. بررسی شاخص‌های استخراج‌شده از سیاست‌های مذکور و ارزیابی آن‌ها در جامعه ایران می‌تواند ترسیم‌کننده چشم‌انداز بهتری از میزان تحقق اهداف این سیاست‌گذاری فرهنگی باشد.

۱. قداست نهاد خانواده و حفظ و تحکیم آن

نهاد خانواده در فرهنگ ایرانی و آموزه‌های اسلامی نهادی مقدس تلقی می‌شود که حفظ و صیانت از آن نقش مهمی در سلامت فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی دارد. در نظام الهی و فرهنگ قرآنی، هدف اصلی از ازدواج رسیدن به آرامش روان و آسایش خاطر، پیمودن طریق رشد، دستیابی به کمال انسانی و نزدیکی به ذات حق است (افروز، ۱۳۸۰: ۲۴). تردیدی نیست که از تنهایی به درآمدن، همسر و همراه شدن، خانواده مستقل تشکیل دادن، ارضای کشش‌های نفسانی و غرایز طبیعی و فرزند آوری از نتایج قهری ازدواج، نیز از مهم‌ترین عوامل مؤثر در آرامش روان، آسایش فکر و جان و احساس رضایتمندی درونی است. تغییرات بنیادین ارزشی یعنی تأکید بر استقلال فردی و خود تحقق‌بخشی را عامل تغییرات نوین خانواده تلقی می‌کند (عباسی شوازی و خانی، ۱۳۸۸: ۵). با تغییر جامعه، خانواده هم ناگزیر باید تغییر کند و خود را با تغییرات کلی جامعه سازگار سازد. این تغییرات کلی در جامعه معاصر ایران هم به‌طور عمده در اثر تعامل شرایط و عوامل درونی بانفوذها و تأثیرات بیرونی ایجاد شده است. البته، گروه‌های اجتماعی مختلف در ایران، با پیش‌آمادگی‌های

متفاوت، به‌طور ناهم‌زمان و به درجات مختلف در معرض این تعامل قرار داشته‌اند (سرای، ۱۳۸۵: ۳۸).

رواج سبک زندگی مدرن غربی نقش مهمی در تقدس‌زدایی از نهاد خانواده در جامعه ایرانی دارد. طبعاً یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شیوه زندگی جدید غربی شورش علیه هر چیزی است که سنت تلقی شده باشد. اعم از سنت به همان مفهوم قدسی و آسمانی یا آداب و سنن و همه آنچه از نسل‌های پیشین رسیده است. شاید در میان نسل‌های اخیر، هیچ نسلی بیشتر از نسل کنونی جوانان غربی، برای گریز از سنن و مواریث اجداد خود نکوشیده است. این گریز باعث ایجاد پدیده‌ای موسوم به شکاف بین نسل‌ها شده است (نصر، ۱۳۸۱: ۳۳۲). این شیوه جدید زندگی، حتی با آن عده از الگوهای زندگی جامعه غربی نیز سازگاری ندارد که طی چند قرن گذشته، معمول بوده و نشان‌دهنده از هم گسیختن این جامعه است. از هم گسیختگی سریع جامعه غرب و دور شدن شتابان آن از وضعیت‌هایی که تاکنون داشته است، در این واقعیت می‌توان دید که تنها در یک نسل قبل، به رقم آنکه روابط جنسی، بسیار آزادتر و بی‌مهارتر از جوامع سنتی بود، بنیان خانواده همچنان در غرب استحکام داشت و هنوز ارزش‌های اخلاقی مسیحی به مراتب بیشتر از امروز، برقرار بود. مفهوم پوچی زندگی و هیچ‌انگاری که با بی‌اعتمادی به نسل قبل، مخالفت با بسیاری دورویی‌ها که این جوانان در نسل پدران و مادران خود می‌دیدند، از هم گسیختن خانواده، از دست رفتن نقش‌های سنتی زن و مرد، رابطه آن‌ها با یکدیگر و سرانجام بر باد رفتن هرگونه اقتدار و مرجعیتی، اعم از اخلاقی و معنوی یا حتی اجتماعی و تا حدودی سیاسی، نیز همراه بود، به‌ویژه در چند دهه اخیر و در میان نسل رشد یافته پس از جنگ دوم جهانی، پدیدار شد (نصر، ۱۳۸۲: ۳۳۲).

کشف تن و لذت آنی در سبک جدید زندگی باعث کم‌رنگ شدن لذت‌های معنوی و روابط عاطفی در چارچوب خانواده‌ها شده است. کاهش پیوندهای عاطفی و قداست روابط خانوادگی و رواج فردگرایی و لذت‌طلبی افراطی بستری برای سست شدن بنیادین خانواده فراهم کرده است. اگر زندگی مجردی را یک آسیب و طلاق را یک مسئله اجتماعی بدانیم، این مسائل زمانی که از حد متعارف خود در جامعه عبور کند، به تدریج عمومیت پیدا می‌یابند.

بنابراین می‌توان از شکستن قبح در این باره نام برد. امروز طلاق برخلاف گذشته یک فاجعه نیست و برای بسیاری از زوجین یک تصمیم کاملاً عاقلانه و طبیعی است که موجب سرور آنها و حتی اطرافیان می‌شود.

۲. تسهیل طلاق و کاهش آمار ازدواج جوانان

بررسی آمار ازدواج و طلاق طی سه دهه اخیر به خوبی گویای وضعیت خانواده ایرانی و روند تغییر الگوهای رفتاری در خصوص آن است. دو رخداد بالا رفتن سن ازدواج و کاهش سن طلاق در جامعه ایرانی، سبب شده است تا برخی جامعه‌شناسان و کنشگران حوزه خانواده از وقوع دو پدیده «دیر همسری» و «جدایی زودهنگام» سخن بگویند. مطالعات گوناگون در تبیین این دو رخداد، تقریباً نوظهور و مسئله‌زا، به عواملی همچون دگرگونی‌های ساختاری در حوزه آموزش و کار زنان، افزایش توانمندی‌های زنان در زمینه‌های اجتماعی و رشد تفکرات برابری خواهانه، فردگرایانه و فمینیستی در میان آنها اشاره کرده‌اند. افزایش شدید طلاق در خانواده‌های هسته‌ای موجب شده است که بسیاری از افراد آن را ناشی از نابسامانی و ناپایداری نهاد خانواده و طبعاً ناتوانی در ایفای وظایف و کارکردهای خانواده تلقی کنند (عبدی، ۱۳۹۳: ۴۵-۴۴).

طلاق مانند هر پدیده نامطلوب اجتماعی، مولد چندین عامل است که بعضی از آنها باریشه‌های اجتماعی، فرهنگی و محیطی و برخی دیگر، با بنیادهای شخصی، اعم از نارسایی‌های بیولوژیک و یا کمبود روانی جلوه‌گرند. طلاق به هر دلیل که صورت می‌گیرد و مجرد به هر علت که گسترش می‌یابد، در این حقیقت تردیدی نیست که تهدیدی بزرگ نسبت به سرمایه خانواده، شکل می‌گیرد. بسط طلاق و مجرد گرایی، مترادف با بسط «اتمیسیم» در زندگی اجتماعی و تضعیف سرمایه اجتماعی است و اگرچه این پدیده، متأسفانه همزاد مدرنیته، شهرنشینی و زندگی صنعتی است، کمتر تردیدی درباره خسران آن وجود دارد. در جوامعی مانند جامعه ما، که هنوز ظرفیت‌های سنتی مثبت و توانمندی در آن وجود دارد، شاید آسان‌تر بتوان بر این تهدیدات غلبه کرد (صالحی امیری، ۱۳۹۰: ۹۳۱-۹۳۰).

جدول آمار ازدواج و طلاق در ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰

سال	آمار ازدواج	آمار طلاق
۱۳۷۰	۴۴۸۸۵۱	۳۹۳۳۶
۱۳۷۱	۴۲۲۴۵۷	۳۳۹۸۳
۱۳۷۲	۴۶۳۴۸۷	۲۹۳۱۲
۱۳۷۳	۴۵۳۶۷۱	۳۲۷۰۶
۱۳۷۴	۴۶۲۸۵۵	۳۴۷۳۸
۱۳۷۵	۴۷۹۲۶۳	۳۷۸۱۷
۱۳۷۶	۵۱۱۴۰۱	۴۱۸۱۶
۱۳۷۷	۵۳۱۴۹۰	۴۲۳۹۱
۱۳۷۸	۶۱۱۰۷۳	۵۱۰۴۴
۱۳۷۹	۶۴۶۴۹۸	۵۳۷۹۷
۱۳۸۰	۶۴۰۷۱۰	۶۰۵۵۹
۱۳۸۱	۶۵۰۹۶۰	۶۷۲۵۶
۱۳۸۲	۶۸۱۰۳۴	۷۲۳۵۹
۱۳۸۳	۶۰۲۳۴۷	۶۳۱۲۵
۱۳۸۴	۷۸۷۸۱۸	۸۴۲۴۱
۱۳۸۵	۷۷۸۰۲۳	۹۴۰۴۰
۱۳۸۶	۸۴۱۱۰۷	۹۹۸۵۲
۱۳۸۷	۸۸۱۵۹۲	۱۱۰۵۱۰
۱۳۸۸	۸۹۰۲۰۸	۱۲۵۷۴۷
۱۳۸۹	۸۹۱۶۲۷	۱۳۷۲۰۰
۱۳۹۰	۸۷۴۷۹۲	۱۴۲۸۴۱
۱۳۹۱	۸۲۹۹۶۸	۱۵۰۳۲۴
۱۳۹۲	۷۷۴۵۱۳	۱۵۵۳۶۹
۱۳۹۳	۷۲۴۳۲۴	۱۶۳۵۶۹
۱۳۹۴	۶۸۵۳۵۲	۱۶۳۷۶۵
۱۳۹۵	۷۰۴۷۱۶	۱۸۱۰۴۹

۱۷۹۷۰۹	۶۰۸۸۶۷	۱۳۹۶
۱۷۵۶۱۴	۵۵۰۵۶۵	۱۳۹۷
۱۷۱۲۴۶	۵۱۹۲۵۰	۱۳۹۸
۱۸۳۱۹۳	۵۵۶۷۳۱	۱۳۹۹
۲۰۱۰۵۹	۵۶۸۵۴۵	۱۴۰۰

کاهش تمایل به ازدواج در میان جوانان و گسترش زندگی مجردی در کنار افزایش آمار طلاق و کاهش تمایل به ازدواج مجدد در میان افراد مطلقه می‌تواند زمینه‌ساز تضعیف نهاد خانواده در ایران باشد. این موضوع با توجه به روند آمارهای ازدواج و طلاق در سه دهه اخیر نشان از میزان کم تحقق سیاست‌های فرهنگی در حوزه خانواده تلقی می‌شود.

۳. الگوهای جدید همسرگزینی

دگرگونی‌های ارزشی خانواده‌ها و نسل‌ها یکی از عناصر کلیدی نظام فرهنگی جامعه به شمار می‌رود. شناخت این تغییرات نقش مهمی در شناسایی تحولات فرهنگی دارد. در ایران، دگرگونی‌های ساختاری در آموزش و کار زنان، افزایش توانمندی آن‌ها در زمینه‌های خانوادگی و اجتماعی، افزایش استقلال زنان و رشد اندیشه‌های فمینیستی، زنان را به بازنگری در نقش‌ها و هویت‌های سنتی خود و دگرگونی آن واداشته است. در طول دهه‌های گذشته، باوجود تداوم نقش عناصر فرهنگی گذشته و تأثیر پایدار ارزش‌های مذهبی بر نگرش‌ها و رفتارهای خانوادگی ایرانیان، نهاد ازدواج و خانواده تغییرات محسوسی را تجربه کرده است. بخشی از این تغییرات در حوزه ایده‌ها و نگرش‌ها بوده است. بااین‌حال، گروه‌های اجتماعی هم‌زمان و به یک نسبت در معرض تغییرات مذکور نبوده‌اند؛ بعضی گروه‌ها از این جریان دورمانده‌اند و تأثیر کمتری پذیرفته‌اند. برعکس برخی دیگر تغییرات معنی‌داری را تجربه کرده‌اند (سرایبی، ۱۳۸۵: ۵۳).

الگوی ازدواج به‌عنوان خاستگاه اصلی خانواده دستخوش تغییرات مهمی ازجمله در الگوی همسرگزینی شده است. امروزه میان ارزش‌های والدین و فرزندان برای انتخاب همسر

تفاوت و گاه تضادهای آشتی‌ناپذیری بروز کرده است به طوری که جوانان کمتر از قبل تن به ازدواج‌های فامیلی می‌دهند و از درون‌همسری یا ازدواج با خویشان سرباز می‌زنند و از طرفی با فردی ازدواج می‌کنند که کمترین فاصله سنی را با آنها دارد. همسرگزینی به اتکای هویت خانوادگی افراد صورت نمی‌گیرد. عواملی نظیر تحصیل، شغل، ثروت و دارائی، زیبایی و قابلیت‌های فردی نسبت به عواملی چون آبروی خانوادگی، اسم‌ورسم، تبار و منزلت اجتماعی، تدین و اخلاق دینی و سنتی از اهمیت بیشتری برخوردار گردیده است.

نقش والدین در انتخاب همسر در جامعه ایرانی به شدت در حال تضعیف شدن است. بی‌شک در کنار برخی تغییرات در پذیرش ازدواج از طرف جوانان، محوریت خانواده در انتخاب همسر برای فرزندان که عامل مهمی در گزینش مناسب همسر برای فرزندان تلقی می‌شد نیز دچار تغییر شده است. این تغییر در الگوی همسرگزینی از آن جهت دارای اهمیت است که امکان تصمیم‌ها و انتخاب‌های اشتباه که نتیجه آن طلاق و سست شدن بنیان خانواده است را تا حد ممکن افزایش می‌دهد. آنچه از نتایج تحقیقات به دست آمده نشان می‌دهد که الگوی همسرگزینی در بین جوانان تغییر کرده است و والدین مرجع تصمیم‌گیری در این زمینه نیستند (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۳۸).

کاهش نقش والدین در انتخاب همسر موجب رواج الگوهای جدیدی از همسرگزینی است. الگوهایی که گاهی با روابط پیش از ازدواج و عبور از خط قرمزهای سنتی و مذهبی در خصوص مناسبات خانوادگی همراه است. گاهی هم این روابط در بستر شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی اتفاق می‌افتد. یکی از مهم‌ترین کارکردهای شبکه‌های اجتماعی برای کاربران، سرگرمی، تبادل اطلاعات، دوست‌یابی و در مواردی همسرگزینی است، در شرایطی که مرکز ثبات احوال کشور از وجود ۱۱ میلیون شهروند مجرد زیر ۳۰ سال در کل کشور خبر می‌دهد که تمایل زیادی برای به تأخیر انداختن ازدواج خود نشان می‌دهند و رئیس پلیس فتا از وجود ۳۵۰ سایت همسریابی غیرقانونی در کشور سخن می‌گوید که هر روز بر تعداد آنها افزوده می‌شود (برات‌دستجردی و عرفان، ۱۳۹۱: ۸۷).

۴. کاهش عمومیت ازدواج و افزایش سن ازدواج

بررسی آماری سن ازدواج در ایران نشان از روند رو به افزایش آن طی دهه اخیر دارد. بی‌شک دلایلی نظیر افزایش میل به تحصیلات دانشگاهی در دختران و پسران، مشکلات اقتصادی و بی‌کاری جوانان در کنار تغییرات الگوهای فرهنگی و رواج روابط خارج از ازدواج در شکل‌گیری چنین روندی بی‌تأثیر نبوده است. تأخیر در ازدواج جوانان به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده است؛ چه از این نظر که ازدواج جوانان در سن باروری و هرم و ساختار جمعیتی کشور تأثیر می‌گذارد و چه از این نظر که کاهش گرایش به ازدواج به دنبال خود پیامدهایی نظیر «تجرد قطعی» و سایر مسائل و آسیب‌های اجتماعی و روان‌شناختی به همراه می‌آورد.

بررسی روند سن ازدواج طی یک دهه اخیر نشان می‌دهد میانگین سن ازدواج از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۹ افزایش داشته است. به طوری که برای مردان میانگین سن ازدواج در سال ۱۳۹۰ عدد ۲۶,۷ و برای زنان ۲۳,۴ بوده و در سال ۱۳۹۹ سن ازدواج مردان به ۲۹,۴ و برای زنان ۲۴,۸ رسیده که نشان از افزایش سن ازدواج در هر دو گروه جنسی دارد. بر اساس بررسی‌های مرکز آمار ایران، تجرد قطعی که در سال ۱۳۷۵ برای مردان حدود ۱,۳۴ درصد و برای زنان ۱,۱۹ درصد بوده، در سال ۱۳۹۵ به ۲,۲۶ درصد برای مردان و ۳,۷۳ درصد برای زنان رسیده است؛ این آمار نشان می‌دهد، روند افزایشی تجرد قطعی در زنان، بسیار بیشتر از مردان بوده به طوری که طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ این شاخص برای مردان، حدود دو برابر شده اما برای زنان بیش از سه برابر بوده است.

بی‌شک، ریشه‌های فرهنگی افزایش سن ازدواج و کاهش تمایل به تشکیل خانواده را نمی‌توان در روند فعلی در جامعه ایران نادیده گرفت. برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که روابط آزاد بین دختر و پسر و امکان ارضای جنسی، نیاز به ازدواج را در بین آن‌ها کم‌رنگ کرده است. در تحقیقی که مشکلات و موانع ازدواج جوانان و به‌ویژه دختران مورد بررسی قرار گرفته، به این نکته اشاره شده است که برخی جوانان برای ارضای غرایز طبیعی خود به ارتباط با جنس مخالف بسنده می‌کنند، از این رو، روابط آزاد دختر و پسر و وجود زمینه‌های

انحرافی یکی از عوامل افزایش سن ازدواج عنوان شده است. با توجه به این تحقیق، روابط آزاد دختر و پسر و امکان بهره‌گیری جنسی بدون ازدواج که مسئولیت چندانی بر عهده فرد نمی‌گذارد، خود یکی از عوامل افزایش سن ازدواج جوانان است (شجاعی، ۱۳۸۴: ۴۹).

عدم تمایل به ازدواج مجدد برای افراد مطلقه به‌ویژه زنان در جامعه ایرانی یکی دیگر از آسیب‌هایی است که نهاد خانواده را تهدید می‌کند. هرچند تغییرات فرهنگی و اجتماعی شتابان و مهمی در حوزه نگرش‌ها و ارزش‌ها در نهاد خانواده در جامعه ایران رخ داده است، اما همچنان ازدواج از اهمیت زیادی برای زنان و جامعه برخوردار است و یکی از مهم‌ترین راه‌ها برای تقویت پایگاه اجتماعی و کسب امتیازات اجتماعی و همچنین مهم‌ترین مسیر ساماندهی زندگی موفق و مطلوب برای زنان محسوب می‌شود. از این منظر، فزونی چالش‌های مربوط به ازدواج مجدد زنان مطلقه، به‌ویژه برای زنان مطلقه جوان‌تر و برای خانواده‌های ایرانی، یکی از مسائل اجتماعی با تبعات گسترده‌ای است که به یکی از موضوعات مجادله‌های خانوادگی تبدیل شده است. آمارها بیانگر این است که زنان مطلقه ایرانی در مقایسه با مردان، کمتر به ازدواج مجدد مبادرت می‌کنند و در مقایسه با نرخ جهانی، آمارها ۲۵٪ کمتر از میانگین جهانی است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۸). این وضعیت نشان می‌دهد زنان مطلقه در ازدواج مجدد، شیوه مثبت‌تری از زندگی را تجسم نمی‌کنند. فقدان نگرش مثبت به ازدواج مجدد و تجربه ناخوشایند ازدواج پیشین، سبب شده است تا بخش درخور توجهی از زنان مطلقه با آگاهی از همه مخاطراتی که مطلقه بودن برای آنان در جامعه رقم می‌زند، از ازدواج مجدد امتناع کنند (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۹).

۵. روابط جنسی خارج از ازدواج

تغییرات ارزشی در ایران در سال‌های اخیر بر مناسبات اجتماعی تأثیرگذار بوده و تبعات متعددی برای جامعه به همراه داشته است. ورود و گسترش رسانه‌های ارتباطی به‌ویژه اینترنت در ایران سبک زندگی‌های متفاوتی را آفریده و ارزش‌های گوناگونی را شکل داده است. در این میان با بغرنج شدن مسائل اقتصادی، افزایش سن ازدواج و همچنین ورود ارزش‌های جهانی از طریق ابزارهای ارتباطی، به تدریج رفتارهای جدیدی در میان جوانان ایرانی

شکل گرفته است که از مهم ترین آن‌ها گسترش روابط جنسی پیش از ازدواج است. هرچند روابط پیش از ازدواج در ایران بانگیزه‌های گوناگون و در قالب الگوهای متفاوت صورت می‌پذیرد، در این میان یکی از افراطی ترین شکل‌های رابطه پیش از ازدواج، پیدایش الگوهای «همخانگی یا ازدواج سفید» است که افراد بدون ازدواج رسمی و شرعی با همدیگر زندگی می‌کنند و رابطه جنسی دارند (آزاد ارمکی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۳-۷۷).

۶. کاهش تمایل به فرزند آوری

فرزند آوری و تشکیل خانواده از جنبه‌های مهم زندگی به شمار می‌آیند. فرزند در خانواده ایرانی از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. اصولاً در خانواده‌های ایرانی قبل از ازدواج در رابطه با تعداد فرزندان و شرط و شروط بچه‌دار شدن صحبت می‌کنند. تأثیر فرزند آوری در روابط خانوادگی بسیار مشهود است. فرزند آوری پدیده فردی نیست که انتخاب شخصی زوجین باشد. بلکه یک رویداد و اتفاق اجتماعی است که عوامل متعددی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اما در دهه اخیر شاهد کاهش محسوس تمایل به فرزند آوری در میان زوج‌های ایرانی هستیم. همان‌طور که آمارها نشان می‌دهند میزان باروری کل در ایران در پنج دهه اخیر رو به کاهش بوده است؛ برای مثال میزان باروری کل در سال ۱۳۳۵، ۷/۲ به ازای هر زن بوده است که در تغییری واضح از ۶/۵ فرزند در سال ۱۳۶۵ به ۲/۸ فرزند در سال ۱۳۷۵ رسیده و در سال ۱۳۹۵ تا ۲/۱ کاهش پیدا کرده است (احمدی و ازوجی، ۱۳۹۶: ۶۲).

جدول آمار سالانه ولادت و وفات بر اساس داده‌های ثبت‌احوال

سال	ولادت	وفات
۱۳۸۰	۱,۱۱۰,۸۳۶	۴۲۱,۵۲۵
۱۳۸۱	۱,۱۲۲,۱۰۴	۳۳۷,۲۳۷
۱۳۸۲	۱,۱۷۱,۵۷۳	۳۶۸,۵۱۸
۱۳۸۳	۱,۱۵۴,۳۶۸	۳۵۵,۲۱۳
۱۳۸۴	۱,۲۳۹,۴۰۸	۳۶۳,۷۲۳
۱۳۸۵	۱,۲۵۳,۹۱۲	۴۰۸,۵۶۶
۱۳۸۶	۱,۲۸۶,۷۱۶	۴۱۲,۷۳۶

۴۱۷,۷۹۸	۱,۳۰۰,۱۶۶	۱۳۸۷
۳۹۳,۵۱۴	۱,۳۴۸,۵۸۶	۱۳۸۸
۴۴۰,۵۳۸	۱,۳۶۴,۵۲۳	۱۳۸۹
۴۲۲,۱۳۳	۱,۳۸۲,۲۲۹	۱۳۹۰
۳۶۷,۵۳۹	۱,۴۲۱,۶۸۹	۱۳۹۱
۳۶۱,۲۲۷	۱,۴۷۱,۷۵۸	۱۳۹۲
۴۳۶,۸۴۰	۱,۵۳۴,۳۱۱	۱۳۹۳
۳۶۶,۶۸۴	۱,۵۷۰,۱۸۳	۱۳۹۴
۳۶۹,۱۵۲	۱,۵۲۸,۰۰۳	۱۳۹۵
۳۷۶,۳۱۳	۱,۴۸۷,۸۶۱	۱۳۹۶
۳۷۷,۰۲۴	۱,۳۶۶,۴۹۱	۱۳۹۷
۳۹۵,۳۹۲	۱,۱۹۶,۱۳۵	۱۳۹۸
۵۰۷,۵۱۱	۱,۱۱۳,۹۶۴	۱۳۹۹
۵۳۶,۱۰۹	۱,۱۰۶,۰۷۲	۱۴۰۰

جامعه ایران، جامعه‌ای است که در حال تجربه گذار از سنت به مدرنیته است. در مسیر این گذار، فرزند آوری زیاد که روزی ارزش محسوب می‌شد، اگر نگوئیم تبدیل به یک ضد ارزش شده است، ارزش آن تا حدودی کمرنگ، به گونه‌ای که کم‌فرزندی تبدیل به هنجار و همچنین از بی‌فرزندی تابوردایی شده است. در واقع، در جامعه در حال گذار، کسی به دلیل انتخاب بی‌فرزند ماندن مؤاخذه و قضاوت نمی‌شود. برعکس آن چیزی که در قدیم معمول بود، یعنی تغییر در شیوه نگرش به مسئولیت باعث شد که افراد به دلیل احساس مسئولیت بیشتر در مقابل آینده اجتماعی و اقتصادی فرزند، کم‌فرزندی و در مواردی بی‌فرزندی را انتخاب کنند. اقتصاد بیمار و ناامنی‌های اقتصادی از یک سو و آینده هراسی والدین بالفعل و یا بالقوه، از سوی دیگر باعث تغییر نگرش آن‌ها در فرزند آوری شده است (شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۲-۲۱).

بررسی‌ها و مطالعات انجام‌شده در خصوص نگرش نسل جوان بخصوص زنان به فرزند آوری در ایران نشان می‌دهد که نگرانی از وضعیت اجتماعی جامعه ایران موجب شده برخی زوج‌های ایرانی تمایل زیادی به فرزند آوری در این وضعیت اجتماعی نداشته باشند. وضعیت اقتصادی و آینده نامعلوم کشور مانع دیگری برای فرزند آوری است. عوامل روانی مانند ترس از زایمان و بارداری نیز نشان‌دهنده اهمیت بدن و سلامت جسمی برای زنان امروزی است. همچنین ترس از اختلال در رابطه با همسر با آمدن فرزند و توافق دوفره برای فرزند نداشتن، رواج خانواده‌های دوفره‌ای را نشان می‌دهد که فلسفه وجودی آن‌ها فرزند آوری نیست؛ بلکه ایجاد پیوندی مستحکم با شریک جنسی و عاطفی است. میل به پیشرفت نشان می‌دهد در جامعه ایرانی فرزند باری تلقی می‌شود که هزینه‌اش برای والدین از فایده‌اش بیشتر است (میرابی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷).

هرچند مشکلات اقتصادی یکی از عوامل مؤثر در کاهش فرزند آوری زوج‌ها است، اما تنها عامل نیست؛ متأسفانه در سیاست‌های تشویقی افزایش جمعیتی کشور تنها به این حوزه پرداخته شده است، در صورتی که امروز شاهد هستیم بیشترین نرخ باروری در استان‌های محروم کشور و افراد با سطح درآمد پایین است؛ اما در مقابل کمترین میزان فرزند آوری در خانواده‌هایی است که در بالاترین درجه تحصیلی، شغلی و اقتصادی قرار دارند که برای این قشر، سیاست تشویقی برای فرزند آوری در نظر گرفته نشده است. بی‌شک، تحولات فرهنگی و نگرش‌های ذهنی و دگرگونی سبک زندگی نقش مهمی در کاهش تمایل به فرزند آوری دارد که در سیاست‌گذاری عمومی دولت به‌خوبی جای خالی توجه به آن احساس می‌شود.

موازی کاری مناقشه‌انگیز نهادهای فرهنگی و چالش‌های حوزه خانواده

انقلاب اسلامی با فروپاشی نظام سلطنتی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی با محوریت ولایت‌فقیه همراه بود و بر همین اساس نهادهای مهمی در سال‌های پس از پیروزی انقلاب برای اداره نظام سیاسی با الگوی جمهوریت و با محوریت اسلام تأسیس شد. پس از شکل‌گیری نظام اسلامی، لازم بود که همه ارکان و اجزای این نظام مطابق با آرمان‌های آن

ساماندهی گردد. از جمله بخش‌های مهمی که می‌بایست با این نظام هماهنگ باشد، مجموعه فرهنگ کشور بود (مخبر دزفولی، ۱۳۸۹: ۷۱). همین امر، زمینه‌ساز تحولاتی اساسی در نهادهای فرهنگی کشور شد. بعضی از نهادها به کلی منحل اعلام شدند و قسمت دیگری از نهادهای فرهنگی با تغییراتی حفظ گردیدند. ضمناً در راستای اجرای اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی، نهادهای جدیدالتأسیس فرهنگی نیز برای پاسخگویی به نیازهای انقلابی شروع به کار نمودند، که هر یک در زیرمجموعه ارگانی خاصی به انجام وظایف خاص خود می‌پرداختند.

نهادهای برآمده از انقلاب اسلامی که در راستای آرمان‌های انقلاب شکل گرفته بودند، نهادهای انقلابی نام‌گذاری شدند. آن‌ها نهادهایی هستند که در جهت رفع نیازها و تثبیت و ترمیم نابسامانی‌های جامعه ایران، جلوگیری از اغتشاش‌ها و ناآرامی‌ها، گره‌گشایی از زندگی مردم و در جهت تعالی آن‌ها به وجود آمدند. غایت مجموعه این نهادها رسیدگی سریع، کم‌هزینه و بی‌منت به مسائل و آلام برجای‌مانده از رژیم پیشین و تلاش برای تحقق عدالت در شئون مختلف بوده است. (رشیدی، ۱۳۹۵: ۲) نهادهای مزبور به دلیل ویژگی‌های خاص خود؛ نظیر مدیریت مشارکت مردمی، بافت مؤمن و متعهد، انعطاف مستضعف‌پذیری سازمانی و هماهنگی با سیاست‌های دولت در پاسخگویی به نیازهای انقلاب توانا بودند (میرحسینی، ۱۳۷۷: ۱۰۰).

نهادهای انقلابی به دلیل ساختار مردمی و مشارکتی درونشان مستقل از مناسبات بوروکراتیک حاکم بر نظام اداری و اجرایی ایران و با توجه به نیازها و ضرورت‌ها و مبتنی بر مشارکت مردمی شکل گرفتند و همین امر هم به این نهادها ظرفیت‌های خوبی برای تحقق توسعه سیاسی داده‌اند. این نهادها از لحاظ سازمان، امور استخدامی و معاملات و محاسبات مالی از استقلال و آزادی عمل بیشتری برخوردار شده و مقررات ویژه خود را دارا شدند. مؤسسات و نهادهای انقلابی در همه زمینه‌ها اعم از امور فرهنگی و آموزشی و خدمات عمرانی و رفاهی فعالیت داشته و نام برخی از آن‌ها در فهرست مؤسسات عمومی غیردولتی آمده است (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۸۷: ۱۵۹).

حوزه فرهنگ هم یکی از اصلی‌ترین حوزه‌های فعالیت این نهادها بود. شورای عالی انقلاب فرهنگی مهم‌ترین نهاد فرهنگی انقلابی بود که پس از انقلاب ۱۳۵۷ ایران با فرمان امام خمینی تشکیل شد. گسترش نفوذ فرهنگ اسلامی در شئون جامعه و تقویت انقلاب فرهنگی و اعتلای فرهنگ عمومی و تزکیه محیط‌های علمی و فرهنگی از افکار مادی و نفی مظاهر و آثار غرب‌زدگی از جمله اهداف این شورا است. ابتدا ستاد انقلاب فرهنگی تشکیل شد که بعدها امام بر آن شدند تا به انگیزه استمرار بخشیدن به حیات ستاد و وسعت دادن به گستره فعالیت‌های آن، طی فرمانی دیگر در تاریخ ۱۹ آذر سال ۱۳۶۳، «شورای عالی انقلاب فرهنگی» را بنیان نهند. ایشان در این فرمان، علاوه بر اعلام رضایت از جریان رو به رشد فرهنگ کشور و اسلامی شدن دانشگاه‌ها، برای هرچه بارورتر شدن انقلاب اسلامی، تقویت این ستاد را لازم و ضروری دانستند (ملک‌فضلی، ۱۳۸۷: ۱۴۸-۱۴۵).

سازمان تبلیغات اسلامی هم از دیگر نهادهای انقلابی فرهنگی است که با دستور امام خمینی (ره) پس از انقلاب سال ۱۳۵۷ تشکیل شده و در حال حاضر زیر نظر رهبری جمهوری اسلامی قرار دارد. این سازمان، ابتدا در اول تیرماه سال ۱۳۶۰ به عنوان نهادی مستقل، منسجم و وابسته به ولایت فقیه، تحت نام «نهاد شورای عالی تبلیغات اسلامی» باهدف پرداختن به امور تبلیغات ایجاد شد. سپس، این نهاد در ۱۴ فروردین ۱۳۶۸ به دستور امام خمینی، نام خود را به «سازمان تبلیغات اسلامی» تغییر داد (فرهنگنامه انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ۱۳۱-۱۲۶). علاوه بر این سازمان شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی هم از نهادهای انقلابی فرهنگی است که به هماهنگی و انسجام فعالیت‌های تبلیغی بین دستگاه‌ها و مراکز تبلیغی نظام می‌پردازد. این نهاد در مرداد سال ۱۳۵۹ با موافقت امام خمینی (ره) تشکیل شد. ریاست این نهاد توسط رهبر جمهوری اسلامی تعیین می‌شود. این شورا طبق اساسنامه‌اش که به تصویب مجلس رسیده است «نهادی است عمومی و غیردولتی که مسئولیت برنامه‌ریزی، هماهنگی، سیاست‌گذاری و نظارت و اجرای مراسم رسمی و مناسبات عمومی نظام جمهوری اسلامی را بر عهده دارد (فرهنگنامه انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ۲۳۴-۲۳۰).

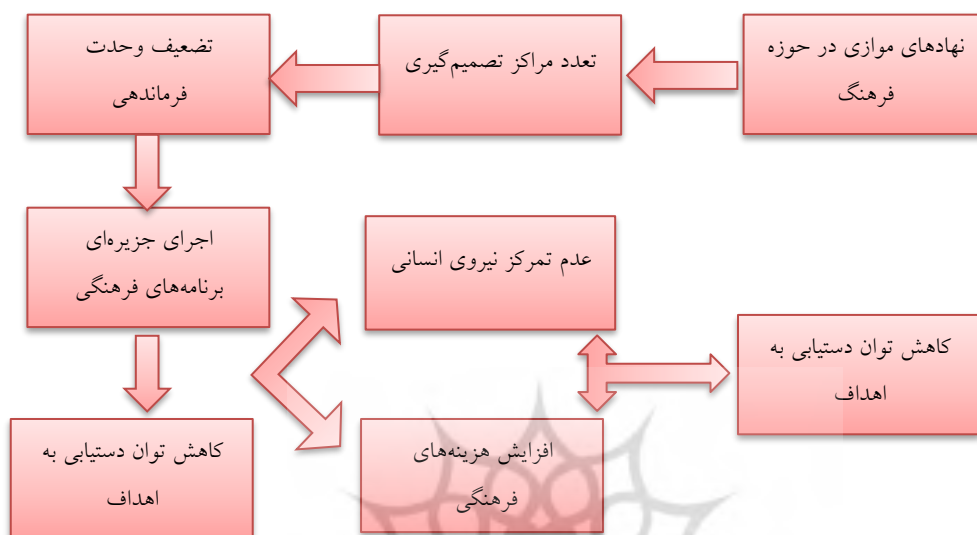
نهادهای فرهنگی فقط به نهادهای انقلابی محدود نمی‌شود، بلکه طی چهار دهه اخیر برای رفع مشکلات فرهنگی در حوزه‌های مختلف اعم از دستگاه‌های اجرایی گرفته تا

شهرداری‌ها و... نهادهای فرهنگی جدید تأسیس شده است که بسیاری از آن‌ها در حوزه گسترش فرهنگ خانواده فعالیت می‌کنند و کل یا بخش مهمی از هزینه‌های اغلب آن‌ها از محل بودجه عمومی تأمین می‌شود. وضعیت کنونی فرهنگی بخصوص در حوزه فرهنگ خانواده نشان می‌دهد که باوجود تعدد و تنوع مراکز و نهادهای فرهنگی و توزیع بی‌حساب و کتاب بودجه به نهادهایی با عنوان کلی و نبود نظارت بر هزینه کرد آن و به‌رغم هزینه‌های بسیاری که در حوزه فرهنگ به‌صورت عام و فرهنگ خانواده به شکل خاص و باورهای دینی و ارزشی صورت گرفته است بازخوردها و پیامدهای آن ربط مستقیمی به هزینه‌ها ندارد. این شرایط سبب شده این موضوع (وضعیت کنونی فرهنگ و تنوع نهادهای فرهنگی) تبدیل به یک مسئله فرهنگی جدی شود.

یکی از موانعی که اغلب در تحقق ظرفیت‌های نهادهای فرهنگی تأسیس شده در دوران پس از انقلاب در راستای توسعه سیاسی طی چهار دهه اخیر ایجاد شده است، وجود موازی کاری مناقشه‌انگیز در نهادها بوده است. یکی از مشکلات مهم قوه مجریه در ایران وجود موازی کاری نهادهای مختلف در حوزه فرهنگی است. عملکرد موازی این نهادها اغلب منجر به افزایش هزینه‌های اداره کشور و تداخل در تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و مدیریت می‌شود.

نهادهای موازی در حوزه فرهنگ زمینه‌ساز شکل‌گیری تعدد مراکز تصمیم‌گیری شده که منجر به زیر سؤال رفتن اصل وحدت فرماندهی در حوزه اجرای سیاست‌های فرهنگی می‌شود. نتیجه چنین وضعیتی اخذ تصمیمات متعارض و اقدامات ناهماهنگ در حوزه فرهنگ است. پیامد اجرای جزیره‌ای برنامه‌های فرهنگی توزیع منابع مالی و افزایش هزینه‌های فرهنگی، کاهش توان اجرایی نیروی انسانی و کاهش انسجام در دستیابی به اهداف موردنظر سیاست‌های فرهنگی ابلاغی از سوی مراجع بالادستی می‌شود. تعدد نهادهای متولی یک امر به معنی پخش مسئولیت و عدم پاسخگویی نهاد مشخص در خصوص نحوه عملکرد و اجرایی سیاست‌های فرهنگی شده و هر نهادی مسئولیت مشکلات و کاستی‌ها را به نهاد دیگر واگذار می‌کند. بهتر است نهادهای موازی در هم ادغام شده و تحت یک مدیریت

واحد قرار گرفته و الگوی اجرایی واحدی را در اجرای سیاست‌های رسمی نظام در حوزه فرهنگ بکار گیرند. این پیشنهاد و طرح در قالب نمودار زیر قابل ترسیم است:

نمونه مشهود سازمان‌های موازی در قوه مجریه را می‌توان در میان سازمان‌های فرهنگی جستجو کرد. امروز بیش از ده‌ها دستگاه و نهاد دولتی و عمومی در عرصه فرهنگی فعالیت‌های مجزا، پراکنده و مشابه دارند که در نوع خود یک آسیب جدی به شمار می‌رود و زبان واحد کارشناسان و متخصصان فرهنگی این نکته است که عرصه فرهنگی دچار تصمیمات پراکنده، بی‌اثر و ناکارآمد بوده و حتی در برخی موارد به برنامه ضد فرهنگی یا چالش جدی تبدیل می‌شود.

علاوه بر «شورای عالی انقلاب فرهنگی»، «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی» هم دو دستگاه مهم در حوزه فرهنگ تلقی می‌شوند. این دو دستگاه یکی در قالب وزارتخانه‌ای بزرگ و مستقل و دیگری به‌عنوان نهادی کوچک‌تر، زیرمجموعه «سازمان تبلیغات اسلامی»، فعالیت می‌کنند. حوزه هنری در حوالی سال ۱۳۵۷ به نام کانون نهضت فرهنگی-اسلامی توسط برخی از بزرگان برای ساماندهی امور فرهنگی-هنری مربوط به انقلاب تشکیل شد. این سازمان پس از چند ماه فعالیت به «حوزه اندیشه و

هنر اسلامی» تغییر نام یافت و در ابتدای دهه ۱۳۶۰ به سازمان تبلیغات اسلامی پیوست. از فعالیت‌های این نهاد می‌توان شاخه‌های هنرهای تجسمی، هنرهای نمایشی، موسیقی، ادبیات، طنز، پویانمایی، سینما، عکاسی، پژوهش و آموزش هنر را نام برد (روشن، ۱۳۸۸: ۱۰۱-۹۸). با این حال، همان‌گونه که دیده می‌شود در همه این موارد فعالیت‌ها و وظایف حوزه هنری درست مطابق وظایف و فعالیت‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و موازی با آن است. بدین ترتیب بسیاری از این سازمان‌های فرهنگی در وظایف یکدیگر مداخله می‌کنند و این مداخلات به سمت‌وسوی خود کاهندگی پیش می‌رود و نهایتاً میزان بهره‌وری را به پایین‌ترین سطوح سوق می‌دهد (صالحی‌امیری، ۱۳۸۶: ۷). بعد از پیروزی انقلاب، به لحاظ مصلحت‌های زمانی و عوارض خاص ناشی از استقرار انقلاب و نبود مکانیسم‌های کنترل‌کننده ناشی از نفوذ مراکز قدرت در جامعه سال‌های اولیه انقلاب، پدیده‌ای به نام «دستگاه‌های موازی» متولد شدند که متعاقب آن موضوع عملیات موازی نیز به تدریج در درون تشکیلات فرهنگی پا به عرصه گذاشت (طلوعی و داودی، ۱۳۸۸: ۱۱۳-۱۱۲).

نتیجه

آنچه در جمع‌بندی و نتیجه‌گیری این مقاله می‌توان گفت این است که چالش‌های مهمی که در خصوص کاهش و ضعف توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی مطرح است، مربوط به وضعیت جمهوری اسلامی ایران از لحاظ «اعمال قدرت سیاسی» است. نخستین مناقشه در حوزه اعمال قدرت سیاسی در چارچوب‌های دموکراتیک در ایران مربوط به «ابهامات قانونی» در خصوص تعریف نقش نهادهای موازی است. در این پژوهش به صورت خاص نهادهای فرهنگی مورد توجه قرار گرفته شده و نقش آن‌ها در اعمال سیاست‌های فرهنگی در حوزه خانواده به عنوان یکی از ارکان اصلی سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته است. مهم‌ترین ابهام در حوزه فعالیت نهادهای فرهنگی در خصوص تعریف «نقش» است. روند شکل‌گیری و رشد موازی کاری برخی نهادهای همسو در طول چهل سال گذشته نشان می‌دهد که برخی نهادهای فرهنگی که در دوره‌ای خاص و برای رفع سریع مشکلات فرهنگی و خارج از ضوابط رسمی و قانونی کشور تأسیس شده، امروزه

به صورت نهادهایی گسترده با بوروکراسی عظیم تبدیل گردیده است که نقش و کارکرد آنها در اجرای سیاست‌های فرهنگی کشور در حوزه خانواده به عنوان یکی از مصادیق اعمال قدرت سیاسی دارای ابهامات اساسی است. تعارض نقشی نهادهای مختلف فرهنگی در دولت و خارج از آن از مهم‌ترین مناقشاتی است که از روزهای نخستین پیروزی انقلاب اسلامی تا به امروز مطرح بوده است. عملکرد نهادهای خارج از قوه مجریه به دلیل تداخل وظایف آنها با سایر نهادهای کشور به ضعف و چندپارگی قوه اجرایی کشور منجر شده است و گاهی با اعتراضات مستقیم و غیرمستقیم مقامات سیاسی و اجرایی همراه بوده است. پیوند این نهادها با آرمان‌های انقلاب اسلامی، آنها را گاهی به سوی عملکردهایی خارج از رویه‌های قانونی و اجرایی کشور سوق داده و زمینه‌ساز نارضایتی دستگاه‌های اجرایی از عملکرد این نهادها شده است. ضمن آنکه قدرت اجرایی برخی از این نهادها گاهی وسیع‌تر از قدرت دولت و خارج از نظارت دستگاه‌های نظارتی و نهادهای انتخابی نظیر مجلس شورای اسلامی قرار داشته که این امر با اعمال دموکراتیک قدرت سیاسی به عنوان شاخصه مهم توسعه سیاسی در تعارض است. علاوه بر تعارضات نقشی، ظهور «نقش‌های موازی» در میان نهادهای فرهنگی یکی دیگر از اصلی‌ترین مشکلات اجرایی کشور است. عملکرد دستگاه‌های موازی، تعدد نهادهای فرهنگی و تداخل وظایف آنها اغلب منجر به منازعه و اختلاف میان این نهادها شده است و همین امر هم هزینه اداره کشور را افزایش داده و پاسخگویی نهادهای مختلف را در خصوص نحوه عملکردشان کاهش داده است که در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان اذعان کرد که نتیجه چنین فرایندی از حیث چهارچوب مفهومی و همچنین الگوهای تحلیلی مقاله حاضر، کاهش و ضعف توسعه سیاسی تلقی می‌شود. نهادهای فرهنگی زیادی طی سال‌های پس از انقلاب در کشور به وجود آمده است که در برخی موارد موازی کاری‌هایی در وظایف این نهادها دیده می‌شود. این موازی کاری به دلیل عدم توجه به سیاست‌های کلی و چشم‌انداز کشور، تبیین غیردقیق وظایف نهادهای فرهنگی، تعویض زیاد مسئولین و ایجاد نهادها بر اساس نیازهای زودگذر به وجود آمده است. بررسی وضعیت اجرای سیاست‌های فرهنگی در حوزه خانواده که در این پژوهش به عنوان یک شاخص خاص جهت سنجش میزان موفقیت نهادهای فرهنگی در جمهوری اسلامی مورد توجه قرار گرفته است، به خوبی

نشان می‌دهد که با توجه به وضعیت فرهنگی کشور در طی سه دهه اخیر در حوزه خانواده نظیر افول قداست نهاد خانواده، تسهیل طلاق و کاهش تمایل به ازدواج، رواج الگوهای جدید همسرگزینی، کاهش عمومیت ازدواج و افزایش سن ازدواج، افزایش روابط جنسی خارج از ازدواج و کاهش تمایل به فرزند آوری؛ بیانگر کارآمدی ضعیف نهادهای فرهنگی در این حوزه بوده است.

منابع

فارسی

احمدی، علی محمد و ازوجی، علاء الدین (۱۳۹۶)، تعیین‌کننده‌های کلان اقتصادی - اجتماعی نرخ باروری کل (TFR) در ایران با استفاده از الگوی خودهمبسته با وقفه توزیعی (ARDL)، پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، د ۳، ش ۱۷، ص ۷۶-۵۳.

آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۳)، جامعه‌شناسی خانواده ایرانی، تهران: انتشارات سمت.
آزاد ارمکی، تقی و همکاران (۱۳۹۱)، سنخ‌شناسی الگوهای روابط جنسی پیش از ازدواج در ایران، جامعه‌پژوهی فرهنگی، دوره ۲، شماره ۲، ص ۳۴-۱.

افروز، غلامعلی (۱۳۸۰)، روان‌شناسی خانواده: همسران برتر، تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
برات‌دستجردی، نگین و عرفان، آرزو (۱۳۹۱)، بررسی عوامل مؤثر در گرایش بر ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان؛ با رویکرد آسیب‌شناسانه به ازدواج اینترنتی، مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، س ۲، ش ۲.

پوجی، جانفکرانکو (۱۳۸۰)، تکوین دولت مدرن: درآمدی جامعه‌شناسی، ترجمه بهزاد باشی، تهران: آگاه.

تاجیک، محمدرضا (۱۳۷۹)، تأمل آسیب‌شناسی بر فرهنگ در ایران، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

جمعی از نویسندگان (۱۳۸۷)، فرهنگنامه انقلاب اسلامی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

- رشیدی، روح‌الله (۱۳۹۵)، تأملی در نسبت آسمان و زمین در اندیشه امام خمینی (ره)، ماهنامه بهمن آذربایجان، قابل دسترسی در آدرس: <http://bahmanmag.ir>
- روشن، امیرعلی (۱۳۸۸)، پرونده: جراحی روح: مروری اجمالی بر سه دهه فعالیت حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، خردنامه همشهری، شماره ۳۰ و ۳۱، خرداد و تیر.
- سرایبی، حسن (۱۳۸۵)، تداوم و تغییر خانواده در جریان گذار جمعیتی ایران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، سال یکم، ش ۲
- سیف‌زاده، حسین (۱۳۸۲)، سیاست‌گذاری فرهنگی و میزان مداخله دولت در آن، تأملی نظری، به اهتمام مجید وحید، تهران، انتشارات باز.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۴)، تحلیل روان‌شناختی افزایش سن ازدواج و نقش آن در انحرافات اخلاقی جوانان، معرفت، شماره ۹۷، صص ۴۶-۵۳.
- شمس قهفرخی، فریده و همکاران (۱۴۰۱)، در دوراهی تصمیم به فرزند آوری: واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزند آوری در بستر باروری پایین در شهر اصفهان، جامعه‌شناسی کاربردی، سال سی و سوم، شماره پیاپی ۸۸، شماره چهارم، زمستان.
- صالحی‌امیری، سیدرضا (۱۳۸۶)، مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، تهران: انتشارات ققنوس.
- صالحی‌امیری، سیدرضا (۱۳۹۰)، امنیت اجتماعی و خانواده ایرانی، مجموعه مقالات سومین نشست اندیشه‌های راهبردی: زن و خانواده، تهران: گردآوری و تدوین دبیرخانه نشست اندیشه‌های راهبردی.
- صادقی، محمد؛ بهرامی، فاطمه. و اسماعیلی، رضا. (۱۳۹۷)، تدوین مدل بومی عوامل جامعه‌شناختی بازدارنده ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار زیر پوشش کمیته امداد امام کشور ایران در سال ۲۰۱۶، رفاه اجتماعی، ۱۸(۷۰)، ۱۴۴-۱۸۰.
- طباطبایی مومنی، منوچهر (۱۳۸۷) حقوق اداری، تهران: انتشارات سمت.
- طلوعی، عباس و مرتضی داودی (۱۳۸۸)، شناسایی برنامه‌ها و فعالیت‌های موازی سازمان تبلیغات اسلامی با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و تبیین معایب آن بر مدیریت فرهنگی کشور و ارائه راهکارهای هماهنگ‌سازی، پژوهشنامه، شماره ۳۷، تابستان، صص ۸۵-۱۱۶.

عباسی شوازی، محمدجلال و خانی، سعید (۱۳۸۸)، الگوهای ازدواج، قومیت و مذهب: بررسی موردی زنان ازدواج کرده در شهر قروه، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ش ۸، ص ۶۷-۸۶

عبدی، عباس (۱۳۹۳)، مقوله‌ای بر پژوهش در جامعه‌شناسی خانواده در ایران، تهران: نشر نی.

فراهانی خلج آبادی، فریده. و کیانی علی آبادی، فاطمه (۱۳۹۷)، بازاندیشی در معنای فرزند و دلالت‌های آن در زندگی: رهیافت کیفی در زنان متأهل بی فرزند ساکن شهر تهران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی، ۲۵، ۶۷-۱۰۷.

مخبر دزفولی، محمدرضا (۱۳۸۹)، جایگاه رویکرد و عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی در مدیریت کلان علم و فرهنگ، تهران: انتشارات راه دان.

مرادی، رامین (۱۴۰۰)، تحلیل سیاست‌های فرهنگی خانواده در ایران پس از انقلاب، مطالعات فرهنگ و ارتباطات، شماره ۵۳، سال ۲۲، شماره ۸۵، بهار.

ملک‌فضلی، محسن (۱۳۸۷)، جایگاه و اعتبار مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، حکومت اسلامی، تابستان ۱۳۸۷، شماره ۲.

میرابی، سعیده و میرزائی، حسین و حسینی درمیان، غلامرضا (۱۳۹۹)، بررسی پدیدارشناسانه آگاهی زنان متأهل از فرزند آوری، جامعه‌شناسی کاربردی، سال سی یکم، شماره پیاپی ۷۹، شماره سوم، پاییز.

میرحسینی، مهدی (۱۳۷۷)، آشنایی با تشکیلات دولت جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.

نصر، سید حسین (۱۳۸۱)، اسلام و تنگناهای انسان متجدد، تهران: دفتر پژوهش و نشر سهروردی.

نصر، سیدحسین (۱۳۸۲)، جوان مسلمان و دنیای متجدد، تهران: طرح نو.

وحید، مجید (۱۳۸۶)، بحثی در سیاست‌گذاری فرهنگی، سیاست، دوره ۳۷، شماره ۳، پاییز، صص ۲۸۷-۳۰۶.

هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۵)، *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، نشر علم.

همایون، محمدهادی و نادر جعفری (۱۳۸۷)، *درآمدی بر مفهوم و روش سیاستگذاری فرهنگی، اندیشه مدیریت*، سال دوم، شماره ۲، پاییز و زمستان، صص ۳۶-۵.

References

- Almond, Gabriel and Verba, Sidney (1990) *The Civil culture, Political attitudes and democracy in five Nations*, Boston, little Brown, New York: SAGE.
- Denzin, Norman K. and Yvonna S. Lincoln (2011), *the Sage Handbook of Qualitative Research*, Sage Publications.
- Poggi, Gianfranco (2006), *Power*, in The Cambridge Dictionary of Sociology, ed. By Bryan Turner Cambridge: Cambridge University Press.
- Poggi, Gianfranco (2006), *State*, in the Cambridge Dictionary of Sociology, ed. By Bryan Turner Cambridge: Cambridge University Press.
- Poggi, Gianfranco (2014), *Varieties of Political Experience: Power Phenomena in Modern Society*, ECPR Press.
- Poggi, Gianfranco (1990), *the State: Its Nature, Development, and Prospects*, California: Stanford University Press.
- Poggi, Gianfranco (2007), *Juridical Aspencks of European State-making: A Retrospect*, Working Paper, no.49, American University of Paris.
- Popitz, Heinrich (2017), *Phenomena of power: authority, domination, and violence, translated by Gianfranco Poggi*, New York: Columbia University Press.
- Pye, Lucian (1965), *Political Culture and Political Development. U.S*, Prinston University Press.
- Weber, Max (1978), *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- Wiarda, Howard (1989), *Rethinking political development: A look backward over thirty years, and a look ahead*, in *Studies in Comparative International Development* 24(4).

Translated References into English

A group of authors (2007), *Dictionary of the Islamic Revolution*, Tehran: Markaze asnade enghelabe eslami. [In Persian]

- Abbasishawazi, Mohammad Jalal and Khani, Saeed (2008), Marriage Patterns, Ethnicity and Religion: A Case Study of Married Women in the City of Qorveh, Journal of population Association of iran, Vol. 8, pp. 67-86. [In Persian]
- Abdi, Abbas (2013), a category on research in sociology of family in Iran, Tehran: Ney. [In Persian]
- Afroz, Gholam Ali (1380), Family Psychology: Top Wives, Tehran: Anjomane olia va morabbian. [In Persian]
- Ahmadi, Ali Mohammad and Azouji, Aladdin (2016), Macroeconomic-Social Determinants of Total Fertility Rate (TFR) in Iran Using the Autocorrelated Model with Distributional Interval (ARDL), Economic Researchs (Sustainable Growth and Development), D 3, No. 17, pp. 53-76. [In Persian]
- Azad Aramaki, Taghi (2013), Sociology of the Iranian Family, Tehran: Samt. [In Persian]
- Azad Aramaki, Taghi et al. (2012), Ethnology of Premarital Sexual Relations Patterns in Iran, Cultural Sociology, Volume 2, Number 2, pp. 1-34. [In Persian]
- Baratdastjerdi, Negin and Erfan, Arzoo (2013), investigating the factors influencing the trend towards Internet marriage among students; With a pathological approach to internet marriage, journal of media and culture, S2, S2. [In Persian]
- Farahani Khalajabadi, Farideh. and Kiani Aliabadi, Fatemeh (2017), Rethinking the meaning of children and their implications in life: a qualitative approach in childless married women living in Tehran, Journal of population Association of iran, 25, 107-67. [In Persian]
- Homayoun, Mohammad Hadi and Nader Jafari (2007), an introduction to the concept and method of cultural policy, journal of strategic Management Thought, second year, number 2, autumn and winter, pp. 5-36. [In Persian]
- Huntington, Samuel (1996), Political order in societies undergoing transformation, translated by: solasi, mohsen, Tehran, Elm. [In Persian]
- Mokhber Dezfouli, Mohammad Reza (2009), The position of the approach and performance of the Supreme Council of Cultural Revolution in the macro-management of science and culture, Tehran: Rahdan. [In Persian]

- Moradi, Ramin (2021), Analysis of family cultural policies in Iran after the revolution, journal of Culture Communication Studies, No. 53, Year 22, No. 85, Spring. [In Persian]
- Malek Fazli, Mohsen (2008), status and validity of the Supreme Council of Cultural Revolution, journal of Islamic Government, summer 2008, number 2. [In Persian]
- Mirabi, Saeedeh and Mirzaei, Hossein and Hosnidarmian, Gholamreza (2019), phenomenological study of married women's awareness of having children, journal of Applied Sociology, 31st year, number 79, number 3, autumn. [In Persian]
- Mirhosseini, Mahdi (1998), Getting to know the organization of the government of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Public Administration Training Center. [In Persian]
- Nasr, Seyyed Hossein (2002), Islam and the bottlenecks of modern man, Tehran: Sohrevardi Research and Publishing Office. [In Persian]
- Nasr, Seyed Hossein (2012), Muslim Youth and the Modern World, Tehran: tarhe nov. [In Persian]
- Puji, Janfkranko (2010), The Formation of the Modern State: An Introduction to Sociology, translated by Behzad Bashi, Tehran: Aghaz. [In Persian]
- Rashidi, Ruhollah (2015), a reflection on the relationship between heaven and earth in the thought of Imam Khomeini (RA), Bahman Magazine of Azerbaijan, accessible at: <http://bahmanmag.ir>. [In Persian]
- Roshan, Amir Ali (2008), file: soul surgery: a brief overview of three decades of activity in the artistic field of the Islamic Propaganda Organization, Kheradnam Hamshahri, No. 30 and 31, Khordad and Tir. [In Persian]
- Saraei, Hasan (2006), Continuity and change of the family during the demographic transition of Iran, Journal of the Iranian Demographic Society, Year 1, Volume 2. [In Persian]
- Seifzadeh, Hossein (2012), cultural policy-making and the level of government intervention in it, a theoretical reflection, under the supervision of Majid Vahid, Tehran, Baz. [In Persian]
- Shojaei, Mohammad Sadegh (2004), psychological analysis of increasing the age of marriage and its role in the moral deviations of young people, Marefet, No. 97, pp. 46-53. [In Persian]

- Shams Qahfarokhi, Farideh et al. (2022), at the crossroads of the decision to have children: analysis of the individual and social challenges of having children in the context of low fertility in the city of Isfahan, journal of Applied Sociology, year 33, serial number 88, number 4, winter. [In Persian]
- Salehi-Amiri, Seyed Reza (2006), Cultural Concepts and Theories, Tehran: gohnos. [In Persian]
- Salehi Amiri, Seyed Reza (2013), Social security and Iranian family, collection of articles of the third meeting of strategic thoughts: women and family, Tehran: compilation and compilation of the secretariat of the meeting of strategic thoughts. [In Persian]
- Sadeghi, Mohammad; Bahrami, Fatima. and Ismaili, Reza. (2017), Development of a local model of sociological factors preventing the remarriage of female heads of households under the support of the Imam Relief Committee of Iran in 2016, journal of Social Welfare, 18(70), 180-144. [In Persian]
- Tajik, Mohammad Reza (2000), Pathological reflection on culture in Iran, Tehran: Baz. [In Persian]
- Tabatabai Motmani, Manouchehr (2008) Administrative Law, Tehran: Samt. [In Persian]
- Toloui, Abbas and Morteza Davoudi (2008), identifying parallel programs and activities of the Islamic Propaganda Organization with the Ministry of Culture and Islamic Guidance and explaining its disadvantages on the country's cultural management and providing coordination solutions," pajhohesh nameh "، No. 37, Summer, pp. 85-116. [In Persian]
- Vahid, Majid (2006), a debate on cultural policymaking, journal of Politics, Volume 37, Number 3, Fall, pp. 287-306. [In Persian]

استناد به این مقاله: عبادپور، نصیر. (۱۴۰۲). چالش‌های نهادینه‌تر شدن اعمال قدرت دولت در سیاست‌های فرهنگی حوزه خانواده در ایران. دولت پژوهی، ۹(۳۵)، ۷۴-۳۷. doi: 10.22054/tssq.2023.71684.1372

The *State Studies Quarterly* is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.